

Kapitola 7

Spojené státy americké v české zahraniční politice

Ondřej Ditrych

SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ V ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITICE: VÝCHODISKA A POLITICKÝ KONTEXT

„Uzavřela se jedna kapitola vztahů, která začala před dvaceti lety za prezidenta Havla a skončila českým usilováním o radar.“ Tak zhodnotil ministr zahraničních věcí K. Schwarzenberg vývoj ve vzájemných vztazích po loňském rozhodnutí Obamovy vlády přehodnotit plán na vybudování systému protiraketové obrany.¹ Základní orientace české zahraniční politiky i jisté konstanty, na straně českých vlád podmíněné chápáním Spojených států jako liberální velmoci a hlavního garanta bezpečnosti v euratlantickém prostoru, zůstaly přirozeně zachovány. Přesto byl uplynulý rok především obdobím hledání nové reálné náplně zahraniční politiky vůči Spojeným státům po zhroucení symbolické nadstavby „zvláštních vztahů“ na podzim roku 2009.

Realistické hledání nové náplně vzájemných vztahů na české straně bylo podmíněno především reakcí na proces zásadní proměny, jímž v současné době prochází americká zahraniční politika. Reakcí USA na proměňující se strukturu mezinárodních vztahů se zdá být nový pružný a na výsledky zaměřený pragmatismus, který za účelem řízeného ústupu z hegemonního postavení, jehož cílem je zpomalení a zmírnění následků probíhajících strukturálních procesů, působí na rozvíjení vztahů s nastupujícími mocnostmi. Jedním z důsledků tohoto trendu je i „reset“ vztahů s Ruskem. V jejich nově podobě je Rusko uznáváno jako rovnocennější partner než v minulosti, což vede na straně politických reprezentací některých zemí střední a východní Evropy včetně České republiky k obavám z uznání jeho sféry vlivu nebo alespoň práva spolurozhodování nad tímto prostorem. Dalším souvisejícím trendem je relativní pokles zájmu Spojených států o Evropu, jež je v současnosti považována za bezpečnostně zajištěnou a v globálních kalkulacích Washingtonu nesehrává příliš významnou roli.

Tyto trendy jsou strukturálně podmíněny proměňujícím se prostředím mezinárodní politiky. Pragmatismus charakterizující novou americkou zahraniční politiku usilující o vytvoření příznivé rovnováhy moci spíše než udržení globální dominance bude

proto s nejvyšší pravděpodobností v budoucnosti její konstantou. (I navzdory pokračující rétorice v její prospěch: „*Domnívám se, že svět na nás spoléhá stejně jako v minulosti... Pro Spojené státy s sebou globální vedoucí role nese odpovědnost i bezprecedentní příležitost*“, prohlásila Hillary Clintonová při přednášce na *Council of Foreign Relations* 8. září, kde vyzvala k využití „*nového amerického momentu*“.² Svými činy, včetně politiky na Středním východě a severní Africe ve světle arabských revolucí a občanské války v Libyi však této výzvě USA příliš nedostávají.) Obnovení dřívějšího zájmu o střední Evropu a kultivace zvláštních vztahů – pokud kdy byly chápány na americké straně stejně jako na straně jejich středoevropských partnerů – nelze proto očekávat ani v důsledku možných politických změn po příštích prezidentských volbách (i proto, že zahraničněpolitickou komunitu již definitivně opouští „studnoválečnická generace“). Pokud skutečně dojde k výraznějšímu vychýlení pod vlivem nové americké pravice, potom patrně spíše směrem k *izolacionismu*. Naproti tomu při pokračování tohoto trendu lze vyšší americkou angažovanost v Evropě v blízké budoucnosti očekávat, jen pokud zde dojde k vážné krizi.

Ve vztahu k České republice je příznakem nové americké zahraniční politiky standardizace vzájemných vztahů (na americké straně se hovoří o *normalizaci*), které od vzniku českého státu nikdy zcela neodrážely rozdíl v postavení a významu obou států. Zatímco v 90. letech mohl být za reálný výsledek zvláštních vztahů považován relativně neproblematický proces přístupu ČR do Severoatlantické aliance, v posledním desetiletí byly „zvláštní vztahy“ (či slovy velvyslance Koláře české boxování ve „vyšší váhové kategorii“³) především symbolickou nadstavbou. Její odstranění otevřelo na české straně možnost konstruktivně promýšlet nové možnosti rozvíjení vzájemných vztahů – nyní již bez zaslepujícího ideologického balastu. „*Američané od nás nic nepotřebují*“, konstatoval před svou říjnovou cestou do USA K. Schwarzenberg, aby tak zdůraznil, že je to Česká republika, kdo musí nyní ve vzájemných vztazích převzít iniciativu.⁴

Tento veskrze pozitivní trend byl v české zahraniční politice patrný zejména od nástupu nové politické vlády v polovině roku – vzhledem k politizaci americké agendy v posledních letech (radar, a dílem i nepobytová víza) zvolila Fischerova úřednická vláda spíše udržovací strategii. Ve své současné podobě byly na české straně vztahy se Spojenými státy politizovány podstatně méně. Snad nejlepším příkladem je agenda centra včasného varování (viz níže). Podle stínového ministra zahraničních věcí L. Zorálka se jednalo o *de facto* projekt NATO, kterému ČSSD nechtěla klást do cesty překážky. Nebylo podle něj dokonce ani tématem celonárodní debaty. „*Nás to zajímá věcně, odborně, není to primárně politická debata*.“⁵ Politizovaným tématem v minulém roce zůstala účast na aliančních expedičních misích, což byla nicméně otázka, která se vztahů se Spojenými státy dotkla jen dílem a významně je přesahovala.

Základní štěpení na české politické scéně podle kategorií internacionalismu, atlanticismu, kontinentalismu a autonomismu a od něj se odvíjející postoje ke vztahům se Spojenými státy však zůstaly zachovány. Prozradily to mj. volební programy politických stran před květnovými parlamentními volbami, byť dvoustranné vztahy s USA v nich nejsou – až na výjimky – podrobně tematizovány. ODS, parlamentní strana s nejsilnějším atlanticistickým prvkem, tak interpretovala transatlantickou vazbu pře-

devším jako (jednostranné) poskytování bezpečnostní garance Spojenými státy Evropské unii, jež je charakterizována poněkud pasivně jako (pouze) spoluzodpovědná za udržování míru a stability ve světě. ODS se také výslovně ve svém programu postavila proti budování vlastních obranných struktur EU.⁶ Internacionalismus se silným atlantistickým podtónem byl patrný i v programu nové (posléze koaliční) strany TOP 09, která přislíbila „*nadále posilovat úzké spojení s USA*“.⁷ Stíny atlantismu byly patrné i v programu další nové parlamentní strany, Věcí veřejných, která ve svém programu vyzvala k „*otevřenému a rovnocennému přístupu*“ v jednání s USA – aniž by upřesnila, v čem přesně by kýžená změna měla spočívat – a k důslednějšímu přesvědčování veřejnosti o významu našeho spojení.⁸ Kontinentální orientace zůstala vlastní ČSSD, jež se ve svém programu ve vztahu ke Spojeným státům pouze výslovně odmítla budování prvků protiraketové obrany podobných radaru (což již nebylo, vzhledem ke změně amerického záměru, věcně příliš relevantní).⁹ KSČM zůstala tradičně autonomistickou: rezolutně odmítla možnou přítomnost cizích vojenských sil a vyzvala k zastavení účasti v zahraničních vojenských misích (které „*poškozuji ve světě mír, lidská práva a demokracii*“) a vystoupení z NATO.¹⁰ Z politických stran, kterým se oproti minulému volebnímu období nepodařilo v nové Poslanecké sněmovně získat mandát, vykazovala Strana zelených tradičně silně kontinentalistický prvek, vyzvala k důsledné natoizaci systému protiraketové obrany a kvitovala pražskou agendu jaderného odzbrojování prezidenta Obamy.¹¹ Pouze obligátní zmínka o NATO jako garantovi obrany suverenity a bezpečnosti ČR a jinak spíše důraz na posilování bezpečnostních kapacit EU byly vlastní i volebnímu programu KDU-ČSL.¹²

Vláda, která z parlamentních voleb vzešla, se ve svém prohlášení k vztahům s USA přímo nevyslovila (zdůraznila zde pouze, že členství v NATO coby ztělesnění silné transatlantické vazby je základním pilířem české bezpečnosti).¹³ Premiér Nečas i ministr Schwarzenberg se nicméně ve svých projevech profilují jako atlantisté (u ministra zahraničních věcí jde o jednoznačnou kontinuitu, která v Topolánkové vládě vedla k ideovému rozkolu ze Stranou zelených, za níž byl do vlády nominován). Například v závěru prosincové Evropské rady v Bruselu P. Nečas označil ČR jako „*tradičního obhájce transatlantické vazby*“, který nemá zájem na oslabení vztahů se Spojenými státy, před nímž zde varovala Catherine Ashtonová. Naopak zdůraznil význam jejich „*nadstandardního*“ charakteru, založeného na *hodnotovém* souznění (tj. nikoliv např. na společném zájmu).¹⁴ Premiérovu orientaci podtrhuje mj. i výběr krajně atlantisticky orientovaného ředitele Občanského institutu Romana Jocha za poradce pro zahraniční politiku.

SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ V ČESKÉ ZAHRA NIČNÍ POLITICE: UDÁLOSTI A AGENDA

Návštěvy a nově sjednané úmluvy: přehled

Řadu vzájemných návštěv zahájil v uplynulém roce svým příjezdem do Prahy americký *Assistant Secretary of State* Philip Gordon (13. ledna), který zde s prvním náměstkem ministra zahraničních věcí T. Pojarem vedl druhé kolo jednání v rámci stra-

tegického dialogu. Současně byla dohodnuta návštěva českého ministra zahraničních věcí ve Washingtonu, kterou vykonal K. Schwarzenberg 5.–6. října. Tématem jeho půlhodinového jednání s ministryní zahraničních věcí Hillary Clintonovou byla situace v Afghánistánu (Poslanecká sněmovna krátce předtím schválila dvouletý plán nasazení českých jednotek počítající s navýšením jejich počtu v roce 2011, což americká strana podle předpokladu kvitovala), ekonomická spolupráce, diskuse možnosti zapojit USA do projektu Východního partnerství a dostavba jaderné elektrárny Temelín. Vedle toho ministr Schwarzenberg ve Washingtonu jednal i o možnosti zřídit v České republice pobočku některého z významných amerických *think-tanků*. Mezi tím navštívil premiér J. Fischer Kalifornii (16.–17. února). Pronesl přednášku na Stanfordu a spolu s ředitelkou CzechInvestu Alexandrou Rudyšarovou jednal s podniky v Silicon Valley, mj. se společností Google, o pokračování nabídek stáží pro české firmy. V březnu byl na pracovní návštěvě USA prezident V. Klaus, který zde pronesl přednášku o změnách podnebí.

Téměř přesně po roce navštívil Prahu americký prezident B. Obama (8.–9. dubna). Důvodem byl podpis nové smlouvy START s Ruskem ve Španělském sále Pražského hradu. Během své návštěvy se však stačil ještě setkat se zástupci jedenácti zemí bývalého východního bloku včetně ČR. V bubenečské rezidenci amerického velvyslance je ujistil, že Spojené státy se o střední a východní Evropu nadále zajímají, a tuto část návštěvy lze interpretovat jako „uklidňující“ ve světle obav některých vlád v regionu z možného strategického partnerství mezi USA a Ruskem ve vztahu k evropské bezpečnosti, které podle nich naznačila právě smlouva START, ale hlavně změna plánu budování protiraketové obrany. Následujícího dne (9. dubna) vedl krátká dvoustranná jednání s prezidentem Klausem a předsedou vlády Fischerem, jejichž tématem byla ekonomika, nová strategická koncepce NATO, alianční působení v Afghánistánu a dostavba Temelína.¹⁵ Během dvoudenní návštěvy americké delegace se na Pražském hradě sešli i rezortní ministři Clintonová a Kohout. Bezprostředně po pražské návštěvě odcestoval premiér Fischer do Washingtonu, kde se účastnil bezpečnostní konference pořádané prezidentem Obamou. (Původní plán návštěvy musel být upraven, protože schůzka prezidentů Obamy a Medveděva v Praze si vyžádala premiérovu přítomnost.) Fischera doprovázel ministr obrany Martin Barták, který s náměstkyní amerického ministra obrany Elen Tauscherovou jednal o české účasti na projektu protiraketové obrany.

Prezident Klaus a ministr Schwarzenberg cestovali do USA též na výroční zářijové zahájení Valného shromáždění OSN. Prezident Klaus se zde účastnil prezidentské večere v Bílém domě (nejednalo se však o dvoustranné setkání s prezidentem Obamou, k němuž tak od Klausova nástupu do úřadu stále ještě nedošlo) a přednášel na několika univerzitách, zatímco ministr Schwarzenberg spolu s dalšími ministry zahraničních věcí členských států EU jednal s H. Clintonovou. K. Schwarzenberg navštívil Spojené státy celkem třikrát, protože kromě této a následující říjnové pracovní návštěvy (viz výše) se účastnil – v této době nikoliv jako ministr zahraničních věcí – ještě konference k dvacátému výročí projevu V. Havla, kterou v Kongresu uspořádala ambasáda ve Washingtonu (25. února). Doprovázel ho zde i velvyslanec při OSN M. Palouš (oba s prezidentem Havlem v době jeho první návštěvy Spojených států spolupra-

covali). Výčet oficiálních návštěv uzavírá cesta ministra průmyslu a obchodu Martina Kocourka, jejímž hlavním tématem byla energetika (6. prosince).

Počet návštěv na vyšší úrovni odpovídala stavu v minulých letech a nedošlo zde k výraznému nárůstu či poklesu – český ministr zahraničních věcí a několik dalších ministrů navštěvují jednou ročně USA pravidelně, podobně jako prezident Klaus, jehož návštěvy v tomto, podobně jako v minulých letech, postrádaly dvoustrannou zahraničněpolitickou agendu. Podruhé během dvou let navštívil Prahu prezident B. Obama. V obou případech se nicméně jednalo o návštěvu, jejíž téma výrazně přesahovalo dvoustranné vztahy mezi oběma zeměmi, byť jeho pobyt byl o krátká bilaterální jednání doplněn. K poklesu intenzity došlo vzhledem ke změně amerických plánů budování systému protiraketové obrany u návštěv na nižší úrovni (mj. i proto, že jednání o umístění centra včasného varování byla nesrovnatelně méně složitá než v případě původní radarové stanice v Brdech).

Nejvýznamnější novou dohodou mezi ČR a USA byla smlouva o spolupráci v oblasti vědeckého výzkumu, jež vytváří obecný rámec pro řešení projektů amerického ministerstva obrany českými výzkumnými subjekty. Proces jejího sjednávání byl původně navázán na jednání o umístění radarové stanice. Po změnách v koncepci americké protiraketové obrany bylo proto její znění upraveno. (Zároveň však některé ústavy Akademie věd ČR, podobně jako ČVUT, granty amerického ministerstva obrany řešily již v tomto mezidobí.) Podle sdělovacích prostředků vedla k jistému zdržení v jednání snaha českého ministerstva obrany vypisovat některé zakázky bez výběrového řízení.¹⁶ Česká vláda nakonec smlouvu schválila na svém zasedání 27. dubna. Ministři obrany M. Barták a Robert Gates ji následně podepsali na schůzce v Bruselu 10. června. Během návštěvy ministra průmyslu a obchodu M. Kocourka v USA byla podepsána deklarace o spolupráci v jaderné energetice. Nezvýhodňuje Spojené státy v tendru o dostavbu jaderné elektrárny Temelín a není na ni ani přímo napojena, nicméně její podpis nepochybně odráží ekonomický zájem americké vlády o vývoj jaderné energetiky v České republice. Na české straně se jedná o jeden z prvních hmatatelných důsledků rozšíření strategického dialogu mezi oběma zeměmi o další oblasti mimo původně úzce vymezená bezpečnostní témata. Nakonec, vláda předložila Poslanecké sněmovně návrh k vyslovení souhlasu s ratifikací protokolu pozměňujícím smlouvu mezi ES a USA o letecké dopravě z roku 2007 (prozatímně prováděné od následujícího roku), jejímž předmětem je vytvoření jednotného leteckého prostoru. Protokol sám se dotýkal především odstraňování překážek v přístupu na trh služeb v oblasti letecké dopravy.

Rámec vztahů: Strategický dialog

Základním rámcem vztahů mezi Českou republikou a Spojenými státy je strategický dialog. Obě země ho navázaly v roce 2008 v souvislosti s jednáním o umístění prvků protiraketové obrany na českém území. Česká republika se tak zařadila k šesti zemím, s nimiž USA podobný dialog vedou (Austrálii, Číně, Japonsku, Norsku, Izraeli a Saúdské Arábii). Změna amerických plánů vybudování třetího pilíře protiraketové obrany ve střední Evropě základní rámec strategického dialogu přitom nijak nepříznivě nepoznamenala (podle vyměněných not formálně spočívá v každoroční konzul-

taci na úrovni náměstků ministra), postupně se však proměňuje jeho obsah a česká strana usilovala o jeho intenzifikaci. Jednání se původně přirozeně dotýkala hlavně bezpečnostních otázek, včene spolupráce v oblasti vojenského výzkumu. V kontextu hledání nové náplně vzájemných vztahů však v roce 2010 česká diplomacie usilovala o proměnu dialogu tak, aby byla otevřena nová témata a v té souvislosti navázána užší mesirezortní spolupráce, jež se doposud omezovala téměř výhradně na ministerstva zahraničních věcí a obrany. V tomto smyslu vyzněl i dopis ministra Schwarzenberga adresovaný H. Clintonové v předvečer jeho říjnové návštěvy Washingtonu.¹⁷ Novými tématy se podle něj měla stát zejména ekonomika a spolupráce v oblasti civilního využívání jaderné energie.

Chybějící velvyslanci

Po odchodu Richarda Grabera v lednu 2009 se uvolnilo místo amerického velvyslance v Praze, které se ani po dvou letech nepodařilo zaplnit. Vedoucím mise po většinu roku 2010 tak byl *chargé d'affaires* John Ordway, bývalý velvyslanec v Kazachstánu a Arménii. První kandidát amerického prezidenta Obamy na post velvyslance Mark Nathanson svou kandidaturu sám stáhl, protože v pozici velvyslance by musel omezit své podnikatelské aktivity. Druhý kandidát, Obamův dlouholetý známý z Harvard Law School a poradce pro etiku Norman Eisen, čelil naproti tomu opozici v Senátu ztělesněné v republikánském senátorovi z Iowy Charlesu Grassleyem. Důvodem byly patrně především jejich předešlé neshody. Eisen, jehož matka pocházela z Československa, navštívil Prahu v dubnu s prezidentem Obamou. Zde bylo jeho jméno navrženo české straně, podle prezidenta Klause jen několik hodin po jeho připomínce při večeři v Bubenči, že by česká strana přítomnost velvyslance ocenila.¹⁸ Obama Eisena poté formálně navrhl Senátu (29. června) a v červenci se uskutečnilo jeho slyšení před výborem pro zahraniční záležitosti. Pro českou diplomacii byl Eisen zcela přijatelným kandidátem. Za jeho výhodu byl považován i přímý přístup k americkému prezidentovi.¹⁹ Původně očekávala jeho příjezd již v září, vzhledem k problematickému schvalovacímu procesu a listopadovým doplňovacími volbám však ani ke konci roku nový americký velvyslanec do Prahy nedorazil. Na konci roku však prezident Obama překvapivě (patrně i pro českou diplomacii)²⁰ zahrnul Eisena mezi tzv. *recess appointments*, jmenování v senátním mezidobí, jež nepodléhají bezprostřednímu schválení, avšak Senát je musí dodatečně odsouhlasit ke konci následujícího roku (v tomto případě 2011). Jmenování nebylo přitom očekáváno zejména proto, že jde v americké politice o citlivý proces, na druhé straně místo velvyslance v ČR zde nebylo považováno za natolik důležité, aby si prezident nemohl dovolit Senát obejít. Tak či onak byl učiněn rozhodující krok k ukončení téměř dvouleté absence velvyslance v Praze. Ta se sice ve vzájemných vztazích výrazněji neprojevila, nedostatek rozhodnosti na straně americké vlády místo obsadit má jistý, byť symbolický význam a zpochybňuje úvahy o „zvláštních vztazích“ mezi oběma zeměmi. Eisen nakonec předal na Pražském hradě své pověřovací listiny 28. 1. 2011 a v polovině února přednesl na půdě ÚMV svůj první veřejný velvyslanecský projev.

V červnu 2010 ukončil své již tak prodloužené působení ve Washingtonu i český velvyslanec Petr Kolář, který se přesunul na podobně prominentní post do Moskvy.

(Za svůj největší úspěch označil sjednání zrušení turistických víz pro české občany.)²¹ Důvodem zdržení byly parlamentní volby v České republice: místo velvyslance v USA se stalo žetonem v politické hře hlavních zúčastněných stran. Po volbách uprázdněné místo se však ani české straně nepodařilo nakonec do konce roku zaplnit. Z různých důvodů padla původně zmiňovaná jména bývalého ministra obrany M. Bartáka (po jeho pozdějším obvinění z korupce v souvislosti s nákupem vozů Tatra se předseda vlády Nečas obával „zhoršení vztahů s USA“²² k němuž však zjevně nedošlo) a bývalého ministra zahraničních věcí J. Kohouta. Horkým kandidátem na pozici se poté stal Petr Gandalovič. Jeho jmenování zdržel spor mezi ministrem zahraničních věcí a prezidentem o další jména v seznamu navržených velvyslanců, ale patrně i komplikace s vydáním bezpečnostní prověrky na stupeň přísně tajné Národním bezpečnostním úřadem – podle tisku byly hlavním problémem Gandalovičovy úzké kontakty na kontroverzní regionální podnikatele.²³ Gandalovič prověrku nakonec obdržel na začátku ledna 2011.

Bezpečnost

Přes snahu na straně české diplomacie otevírat ve vztazích s USA nová témata si bezpečnostní oblast podržela své výsadní postavení. Hlavní kapitolou v oblasti bezpečnosti bylo umístění centra včasného varování jako součásti modifikované a „NATOizované“ architektury evropského pilíře protiraketové obrany. Jednání o projektu byla zahájena již na podzim roku 2009. Následně byl do americké *Missile Defense Agency* vyslán český zástupce, aby zde hledal nejúčinnější možný způsob zapojení ČR do systému. Souběžně probíhala mezivládní jednání, na rozhodnutí se však čekalo až na politickou vládu vzešlou z červnových parlamentních voleb. Na druhé straně již v dubnu ministr Kohout naznačil, že v centru nebudou působit američtí vojáci a půjde spíš o komunikační uzel se dvěma kanceláři než ovládací středisko.²⁴ Americká vláda požádala Kongres o uvolnění prostředků na centrum 30. června a česká vláda rozhodnutí o jeho vzniku oznámila následující měsíc. Podle svého předsedy P. Nečase bude jeho hlavním posláním včasná výstraha v případě odpálení raket směřující na území členských států NATO. Profil agendy zůstal po celou dobu na rozdíl od dřívějších jednání o radaru velmi nízký: „*Nebude to žádná velká smlouva, nepůjde se s tím ani do Parlamentu.*“²⁵ Jak bylo již naznačeno výše, ani opozice nevyvíjela snahu téma politizovat a upřednostnila ponechat jej v mantinelech *odborné* debaty.

Diskutovaným bezpečnostním tématem byla i přítomnost českých vojáků v Afghánistánu, na jejímž zvýšení měly USA (stejně jako v případě ostatních aliančních spojenců) zájem. Jednání probíhala nejen o účasti v NATO ISAF, kde Parlament nakonec těsně před říjnovou návštěvou ministra Schwarzenberga navýšení počtu vojáků odsouhlasil, ale i o novém nasazení 601. skupiny speciálních sil v operaci *Enduring Freedom*. Ministr obrany Barták na toto téma jednal 13. května v Praze s šéfem amerického velitelství speciálních operací SOCOM Ericem Thorem Olsonem, avšak bez výsledku. Dalšími tématy byl nákup přepravních letounů C-130 Hercules, přistoupení USA k české iniciativě v NATO na využití modernizovaných ruských vrtulníků v expedičních misích, které by mohlo částečně vyřešit trvající kapacitní problém (modernizace provádějí Letecké opravny Malešice) nebo certifikace na vývoz a zpětný vý-

voz českých letounů L-159. Stroje obsahují součástky ze Spojených států, a proto byl vyžadován v kontextu tendru na španělská transportní letadla CASA souhlas amerického ministerstva zahraničních věcí. Během své dubnové návštěvy ve Washingtonu M. Barták jednal s náměstkyní ministryně zahraničních věcí E. Tauscherovou o zkrácení řízení, jež obvykle trvá několik měsíců. Nakonec Nejvyšší státní zastupitelství využilo nabídky americké strany ke spolupráci při poskytnutí materiálů k případu plánovaného nákupu stíhacích letounů Gripen od BAE.²⁶

Energetika

Energetika se dostala na výsluní vzájemných vztahů především v důsledku zájmu americké vlády o soutěž ČEZ o dostavbu třetího a čtvrtého bloku Temelína s opcí na zbudování pátého bloku v Dukovanech a případně i dvou bloků ve slovenských Jaslovských Bohunicích, do níž se vedle konsorcia vedeného ruskou společností Atomstrojexport a francouzskou Arevou přihlásila i americká společnost Westinghouse. Česká vláda se v uplynulém roce pokusila této příležitosti využít k otevření nové tematické kapitoly ve vzájemných vztazích v rámci rozšířeného strategického dialogu. První vlaštovkou tohoto vývoje byl podpis deklarace o spolupráci na poli jaderné energetiky. Zároveň byl tendr o rok odložen a tak i v roce 2011 se bude moci česká diplomacie těšit zvýšenému zájmu americké i ruské strany (o dostavbě Temelína se během jednání doprovázející podpis nové smlouvy START zmiňoval i ruský prezident Medveděv). Na druhé straně, USA nadále poskytovaly spíše rétorickou podporu českým snahám o diverzifikaci dodávek ropy a zemního plynu do Evropy a zejména projektu plynovodu Nabucco. Faktický americký nezájem doplňoval i nový ekonomický zájem na vytvoření odbytišť pro rostoucí nabídku amerického zemního plynu z břidelic na světovém trhu s LNG.

Další témata

Mezi další zaznamenaná témata vzájemných vztahů lze zařadit (doposud neúspěšnou) snahu české diplomacie zapojit Spojené státy více do evropského projektu Východního partnerství – snad dílem inspirovanou i Bidenovým projevem v Bukurešti v roce 2009 vyzývající středoevropské země ke spolupráci při šíření demokracie a principů právního státu dále na východ. USA doposud o projekt vyjadřovaly trvající, avšak spíše obecný zájem. Spolupráce v oblasti lidských práv a transformační politiky obecně je tradiční kapitolou dvoustranných vztahů mezi oběma zeměmi, s nástupem Obamovy vlády však došlo k jistému utlumení společných aktivit zejména na mezinárodních fórech. Neinstitucionalizovaná, avšak dlouhodobě praktikovaná spolupráce při konkrétních spolufinancovaných projektech (na americké straně zejména s *National Endowment for Development*) ale pokračovala v nenarušené podobě. Diskutovalo se o možnosti nechat v České republice vzniknout pobočku jednoho z významných amerických *think-tanků*. Toto téma bylo jedním z hlavních bodů návštěvy ministra Schwarzenberga ve Washingtonu, kde společně s bývalou ministryně zahraničních věcí Madeleine Albrightovou jednal se zástupci Brookings Institute, Aspen Institute a American Enterprise Institute. Cílem iniciativy podle ministra bylo rozdmýchání české debaty o zahraniční politice, kterou ministr označil za pro-

vinční. S myšlenkou si již dříve pohrávala ČSSD, naopak prezident Klaus byl podle sdělovacích prostředků k projektu spíše skeptický.²⁷ Nakonec na straně české diplomacie byla patrná snaha přivlastnit si dílem „pražskou agendu“ jaderného odzbrojení nastolenou prezidentem Obamou v jeho pražském projevu na jaře 2008.

Ekonomické a kulturní vztahy

Vzájemné ekonomické vztahy s USA jsou od roku 2007 charakterizovány z českého pohledu schodkem obchodní bilance, který se každoročně prohlubuje. Tento trend byl potvrzen i v roce 2010, byť v prvních třech kvartálech došlo k téměř shodnému zintenzivnění obchodní výměny na obou koncích přibližně o čtvrtinu (přičemž celkový obrát českého zahraničního obchodu vzrostl o 19 %). Vývoz do USA byl založen především na interních smlouvách nadnárodních společností a zakázkové práci pro velké americké firmy, např. GE Aviation, Sikorski Helicopters, IKEA nebo John Deere/Bosch. Spojené státy byly v roce 2010 devátým největším přímým zahraničním investorem v ČR, přičemž obstarávaly přibližně 3 % investic.²⁸ Za návštěvy ministra průmyslu Kocourka v USA byl zahájen ekonomický dialog jako nástroj prohloubení obchodní a průmyslové spolupráce. Konkrétním výsledkem byla již zmíněná smlouva o spolupráci v jaderné energetice. Z hlediska další konkrétní ekonomické agendy lze kromě dostavby jaderné elektrárny Temelín zmínit ještě vyřazení České republiky ze seznamu zemí, kde je obtížně vymahatelné právo na duševní vlastnictví, o něž česká diplomacie delší dobu usilovala (výčet zemí obsahovala tzv. *Special Report 301* vydávaná U.S. Trade Representative a hlavním důvodem české přítomnosti na seznamu bylo bujení příhraničních trhů s ilegálním zbožím). Během návštěvy ministra Schwarzenberga se diskutovalo o možnosti založení české obchodní komory v USA. Americká obchodní komora v ČR se zviditelnila na jaře, kdy zveřejnila návrh novelizace zákona o veřejných zakázkách. Podle sdělovacích prostředků ji k tomu vedlo přesvědčení amerických podnikatelů, že na ně vzhledem k neprůhlednému řízení nedosáhnou.²⁹ Iniciativu kritizoval prezident Klaus.³⁰ CzechInvest v roce 2010 realizoval pilotní projekt stáží pro české firmy v Plug and Play Tech Center v kalifornském Silicon Valley. Před evropským soudním dvorem byl rozhodnut spor mezi budějovickým Budvarem a americkou společností Anheuser-Busch (člena skupiny InBev) o užívání známky Budweiser v zemích EU, který byl rozhodnut ve prospěch českého podniku (29. července).

Podobně jako v minulých letech se v USA uskutečnila řada kulturních akcí (promítání filmů, koncertů, výstav, debat a čtení) pořádaných či spolupořádaných zejména Českým centrem. Významnou akcí veřejné diplomacie byla prezentace České republiky v New Yorku ve dnech 15.–22. května, na které se vedle centra podílel i tamní konzulát, CzechTourism, CzechInvest a Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR. Na začátku roku nastoupil na místo ředitele Českého centra a Národní budovy v New Yorku bývalý ředitel pražské ZOO Petr Fejk. V polovině roku si nicméně v českých sdělovacích prostředcích veřejně postěžoval, že se mu nedaří naplňovat vizi působení centra (vedle toho se spekulovalo o jeho ambicích nechat se nominovat na místo pražského primátora). Poukazoval přitom především na nedostatek kompetencí a malou vůli ke změnám na straně Českých center a MZV (hovořil v té souvislosti o „kompetenčním propletení“ nebo o nevoli vyjmout část národní budovy z bezdaňového režimu a ne-

chat ji působit jako zahraniční neziskovou organizaci, což by podle něj mohlo až trojnásobně zvýšit její příjmy.³¹ Ke konci roku ve funkci skončil a ve sdělovacích prostředcích následně podrobil českou kulturní diplomacii v New Yorku další kritice, soustředěně na údajnou zkostnatělost systému řízení, nedostatek prostředků věnovaných na propagaci a omezený záběr kulturních akcí vycházející z osobního vkusu rozhodujících osob v Českých centrech.³²

Již v červnu se česká vláda zabývala problémy hospodaření MZV a v této souvislosti i prodražení rekonstrukce České národní budovy, jejíž cena se oproti původnímu projektu vyšplhala na trojnásobek, celkem 812 mil. Kč.³³ Zakázkou se následně zabýval i Nejvyšší kontrolní úřad a později i kontrolní výbor Poslanecké sněmovny, který si ve svém listopadovém usnesení vyžádal od MZV koncepci využití České národní budovy.³⁴

Tabulka 1:
Obchodní výměna s USA za období leden–září 2010 (v mil. USD)

Vývoz	1 789,0
Dovoz	2 092,9
Obrat	3 881,9
Obchodní bilance	– 306,1

Zdroj: Český statistický úřad, U.S. Department of Commerce.

IDENTIFIKACE HLAVNÍCH AKTÉRŮ ČESKÉ ZAHRA NIČNÍ POLITIKY VŮČI USA

Seznam aktérů české zahraniční politiky se oproti posledním letům výrazněji neproměnil. Hlavními aktéry zůstalo ministerstvo zahraničních věcí a jeho organizační součásti (zejména odbory amerických států a bezpečnostní politiky a ZÚ ve Washingtonu) a ministerstvo obrany (mj. gestor dohody o spolupráci v oblasti vojenského výzkumu). Tato ministerstva v důsledku snahy rozvinout vzájemné vztahy v nových oblastech doplnilo i ministerstvo průmyslu a obchodu. Úřad vlády, sehrávající významnou úlohu v období, kdy byl premiérem M. Topolánek a místopředsedou vlády pro evropské záležitosti A. Vondra, zůstával spíše zatlačen do pozadí – jednalo se přitom o pokračování trendu zaznamenaného již od počátku Fischerovy úřednické vlády. Z ideologického hlediska byl P. Nečasovi vlastní obdobný atlantismus jako někdejšímu premiéru Topolánkovi, nevtěloval jej ale do obdobně silných gest a jeho vliv na formování zahraniční politiky vůči k USA byl po „restituci“ této agendy MZV obecně slabší.

Role dalších institucí byla omezena. Prezident Klaus sice USA dvakrát navštívil, jeho cesty ale již tradičně neměly dvoustranný zahraničněpolitický obsah. Od svého nástupu do úřadu ostatně prezident ještě státní návštěvu Spojených států nevykonal. I zapojení Parlamentu ČR na formulaci české zahraniční politiky bylo omezeno. Na rozdíl od minulých let se Poslanecká sněmovna nepokusila do procesu aktivně vstou-

pit mimo standardní proceduru (ratifikaci již dojednané mezinárodní smlouvy), tak jako tomu bylo při jednání o radaru. V rámci této standardní procedury potom její zahraniční výbor a následně v prvním čtení i plénum projednaly politicky neproblémový protokol ke smlouvě mezi ES a USA o letecké dopravě. Poněkud netradiční bylo snad jen zapojení sněmovního kontrolního výboru díky jeho vazbě na NKÚ ve věci České národní budovy v New Yorku. Parlamentní diplomacie byla utlumena mj. i díky úsporným opatřením přijatým v průběhu roku, na jejichž základě byly omezeny zahraniční cesty, zvláště do mimoevropských zemí.

Zcela standardní úlohu sehrávaly další organizace jako České centrum v New Yorku, CzechInvest nebo CzechTourism. Aktérem české zahraniční politiky *sui generis* byla bývalá americká ministryně zahraničních věcí českého původu M. Albrightová, jež např. lobbowała za zřízení pobočky amerického *think-tanku* v České republice. Vedle toho, bez přímé souvislosti s dvoustrannými vztahy USA, napomáhala prosadit české zahraničněpolitické preference i jako hlava skupiny moudrých připravujících návrh nové strategické koncepce NATO – zejména se jednalo o zopakování záruky územní obrany.

ČESKÁ ZAHRA NIČNÍ POLITIKA VŮČI USA V MEDIÁLNÍM A VEŘEJNÉM PROSTORU

Zejména kapitola radaru byla v minulých letech výbušným politickým (či politizovaným) tématem, které se stalo v mediálním a veřejném prostoru předmětem široké diskuse. Po jeho odeznění zatím žádné jiné téma vzájemných vztahů s podobným mobilizačním potenciálem nevyvstalo. Sdělovací prostředky poněkud zjednodušeně, byť ne zcela nesprávně, interpretovaly nepřítomnost amerického velvyslance v Praze jako příznak upadajícího významu České republiky pro americkou zahraniční politiku. Kromě toho vzbuzovala témata dvoustranných vztahů jen malou pozornost a nebyla o nich vedena širší veřejná debata. Hnutí *Ne základnám*, aktivně vyjadřující své postoje ve veřejném prostoru proti výstavbě amerického radaru na českém území, pokračovalo v protestech i proti plánovanému centru včasného varování. Nicméně patrně zejména vzhledem k tomu, že na českém území nebudou v souvislosti s jeho činností působit žádní američtí vojáci (a rovněž zahalení projektu v nominálně multilaterálním hávu NATO), se hnutí nepodařilo vzbudit větší zájem veřejnosti.

ZÁVĚR

Radarovou krizí byla setřesena víceméně symbolická nadstavba vzájemných vztahů mezi globální supervelmocí na jedné straně a malým středoevropským státem ve strategicky z globálního hlediska navíc nepřilíš významném regionu. Standardizace vztahů byla způsobena v první řadě novým pragmatickým prvkem v americké zahraniční politice, který se projevil v odlišném působení Spojených států v prostředí mezinárodních vztahů a zejména vůči (nastupujícím) mocnostem / rivalům USA. Protože

byl tento trend strukturně podmíněn proměňujícím se globálním prostředím, není pravděpodobné, že v blízké budoucnosti dojde k jeho zvratu.

Pro českou diplomacii byla tato krize nepochybně pozitivním jevem. Spojené státy zůstaly klíčovým spojencem České republiky a přátelské vztahy otřesem nijak neutrpěly. Zároveň ale česká diplomacie dospěla k přesvědčení, že o kultivaci těchto vztahů se bude v budoucnu muset sama aktivně přičiňovat. Prvními vlaštovkami tohoto myšlenkového posunu byly snahy o rozšíření strategického dialogu o témata nesouvisející přímo s bezpečností. Česká zahraniční politika se zde mohla opřít zejména o zájem USA o tendr na dostavbu jaderné elektrárny Temelín. Zaznameníhodným úspěchem byl podpis dohody o spolupráci v oblasti vědeckého výzkumu – jeden z hmatatelných důsledků procesu dřívějších vyjednávání o umístění prvků protiraketové obrany na českém území. Dovršena byla jednání o projektu, který nahradil původní záměr vybudovat radarovou stanici v Brdech – o centru včasného varování. Zejména díky odlišným specifikacím, zvolené strategii nízké profilace tématu a absenci odmítavé reakce na straně Ruska nedošlo v tomto případě k politizaci provázející původní projekt.

Na druhé straně, téma jaderné energetiky bude pro Spojené státy významné, jen dokud nebude rozhodnuto o vítězi temelínského tendru. A v Afghánistánu bude moci Česká republika svůj závazek k uskutečňování transatlantické bezpečnosti prokazovat sotva několik dalších let (byť by bylo vhodné, aby zde i vzhledem ke svým bezpečnostním zájmům zůstávala činná i po roce 2012). Pokud bude tedy chtít vláda udržovat co nejužší vztahy s USA, bude muset při vědomí toho, že Spojené státy ČR k ničemu nezbytně nepotřebují, vyvíjet vlastní iniciativu na mezinárodních polích v oblastech společného zájmu, kde jim může být užitečná a ze své užitečnosti také náležitě těžit. Jako taková pole se nabízí „pražská agenda“ propojující kontrolu zbrojení velmocí, celkový trend k jadernému odzbrojení a spolupráci v civilní oblasti, k níž ČR může snadno přihlásit a sehrát tak úlohu, kterou tradičně menší státy v mezinárodní politice mohou mít – hlasu kosmopolitní mravnosti a tvůrce norem, které ostatní nemohou odmítnout, protože by se tím protivily svému deklarovanému étosu. Vedle toho může navazovat na již zahájenou spolupráci v projektu společné euratlantické teritoriální ochrany – moderně chápané bezpečnosti území soustředěné nikoliv na hrady stavěné proti vnějšímu nepříteli, ale na vnitřní ochranu rozptýleného obyvatelstva nebo kritické infrastruktury i prostřednictvím protiraketového systému NATO. Zde se může i prostřednictvím sjednané dvoustranné dohody s USA ke své ekonomické i politické výhodě zapojit do systému na úrovni spolupráce při vývoji a výrobě komponentů a zároveň se vkládat – narozdíl od dřívě častého pasivního přejímání cizích konceptů – do řešení politických problémů nevyřešených na lisabonském summitu NATO, jakými jsou účast Ruska, účinná multilateralizace systému (včetně účinného zapojení evropských členských zemí) nebo budoucí podoba či vůbec přežití alianční odstrašovací strategie. Dalším významným tématem dvoustranných vztahů, jež by mělo být v budoucnu rozvíjeno, je spolupráce v oblasti lidských práv a demokratické, konkrétně v oblasti východní Evropy a potenciálně skrze zapojení USA do projektů Východního partnerství, které nyní ještě více než v minulosti v důsledku tlaku na reorientaci evropské politiky sousedství vyžaduje politické oživení.³⁵

Poznámky

- ¹ *iHNed.cz*, 5. 10. 2010.
- ² On-line: (www.cfr.org/diplomacy/conversation-us-secretary-state-hillary-rodham-clinton/p22896).
- ³ ČTK, 6. 6. 2010.
- ⁴ *iHNed.cz*, 5. 6. 2010.
- ⁵ ČTK, 30. 6. 2010.
- ⁶ *Vize 2020*, volební program ODS (2010). On-line: (www.vize2020.cz/docs/vize2020final.pdf).
- ⁷ Volební program TOP 09 (2010), sekce *Zahraniční politika*. On-line: (www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2010/zahranicni-politika-1352.html).
- ⁸ Volební program Věci veřejných (2010), sekce *Zahraniční politika*. On-line: (www.veciverejne.cz/program-vv-zahranicni-politika.html).
- ⁹ *Program změny a naděje*, volební program ČSSD (2010). On-line: (www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/dokumenty/velky_volebni_program.pdf).
- ¹⁰ *Volební program KSČM* (2010). On-line: (www.ksem.cz/index.asp?thema=4393).
- ¹¹ *Volební program Strany zelených* (2010). On-line: (www.zeleni.cz/underwood/download/files/sz-volebni-program-2010.pdf).
- ¹² *To lepší v nás*, volební program KDU-ČSL (2010). On-line: (www.kdu.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/KDU_program.pdf).
- ¹³ On-line: (www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/Programove_prohlaseni_vlady.pdf, cit. 13. 12. 2010).
- ¹⁴ Mediafax, 17. 2. 2010.
- ¹⁵ ČTK, 9. 4. 2010.
- ¹⁶ ČTK, 28. 1. 2010.
- ¹⁷ Podle rozhovoru na Odboru amerických států MZV ČR, 23. 11. 2010.
- ¹⁸ ČTK, 9. 4. 2010.
- ¹⁹ Podle interview na odboru amerických států MZV ČR, op. cit.
- ²⁰ *Hospodářské noviny*, 31. 12. 2010.
- ²¹ ČTK, 6. 6. 2010.
- ²² *Lidové noviny*, 12. 11. 2010.
- ²³ *Hospodářské noviny*, 31. 12. 2010.
- ²⁴ Rozhovor v České televizi, 18. 4. 2010.
- ²⁵ ČTK, 30. 7. 2010.
- ²⁶ ČTK, 12. 8. 2010.
- ²⁷ *Lidové noviny*, 17. 11. 2010.
- ²⁸ Podle údajů Zastupitelského úřadu v USA, dostupných on-line: (www.businessinfo.cz/cz/sti/spojene-staty-americke-obchodni-a-ekonomicka-spoluprace-s-cr/7/1000804).
- ²⁹ ČTK, 10. 3. 2010.
- ³⁰ ČTK, 16. 3. 2010.
- ³¹ *Mladá fronta Dnes*, 16. 8. 2010.
- ³² *Aktuálně.cz*, 10. 1. 2011.
- ³³ ČTK, 3. 6. 2010.
- ³⁴ Usnesení č. 32, 6. schůze Kontrolního výboru Poslanecké sněmovny PČR, 19. 11. 2010.
- ³⁵ Tato doporučení vycházejí z policy paperu ÚMV, kde jsou také podrobněji rozpracována. Ditrych, Ondřej-Hynek, Nik (2011): *Future Perspectives of U.S.-Czech Relations*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.